

Антон Вратуша, Љубљана

ПИТАЊЕ САМОУПРАВЉАЊА ОДНОСНО ПАРТИЦИПАЦИЈЕ У ПРЕОБРАЖАЈИМА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА

Дилеме и проблеми

1. Нови устави у Југославији припремају се у изузетно сложеним условима. Земља се налази у економској кризи са још увек растућом незапосленošћу и привредном стагнацијом, у дубоким политичким сукобима и идејној раздвојености. Уместо да се излаз тражи полазећи од досадашњих позитивних и негативних искустава као и достигнућа која су издржала испит времена, преовлађују тенденције одбацивања свега што је израђено у току готово пола столећа, укључујући тековине народноослободилачког рата. Начело политике братства и јединства која је била међу основним изворима надахнућа патриотских снага и фактор њихове мобилизације у борби за ослобођење земље, губи се у тутњави распирираних националистичких и других страсти и подела. Самоурављање и целокупни друштвени систем, изграђен на основи самоуправљања, проглашавају се промашајем и извором свих данашњих тешкоћа, уместо да се оно што је у њему демократско и хумано ослободи догматске навлаке, бирократских стега, економске и опште друштвене нерационалности и развије даље као блик непосредног утицаја радног човека и грађанина и колектива на решавање питања од заједничког интереса. Политика несврставања, ослонац југословенске независности нарочито у време хладног рата и поделе света на антагонистичке војно-политичке блокове под руководством суперсила, напада се као антиевропска заблуда, уместо да се валоризује оно што је у њој стварно допринело превазилажењу блокова, ослобађању народа од колонијализма и ширењу основа мирољубиве сарадње међу народима на равноправној основи, а нарочито афирмацији начела Повеље Уједињених Нација и саме

светске организације у условима универзалности и глобализма. Некритично имитирање облика вишепартијског парламентарног система западног типа нуди се као једини спасоносни путоказ за излаз из раздвојености у којој се нашло југословенско друштво. Далеко сам од тога да негирам цивилизацијске тековине посебно у области афирмације слободе и права човека и културе политичке борбе који су се развили у оквиру вишестраначког парламентаризма. Међутим, искуство говори да ни најбоље форме и искуства не могу се механички преносити у друштво које се развијало у различитим друштвено-историјским условима и на различитом степену материјалног, културног, политичког и цивилизацијског развоја.

Политички вакуум, борба за власт, криза истинске прогресивне демократске мисли и појаве националистичког и другог реваншизма, који све више оптерећују савремену југословенску стварност, оправдано забрињавају народе и испуњавају људе стрепњом за сопствену и заједничку будућност. Они, међутим, и даље полажу наде да ће превладати разум и узајамна толеранција које једине могу да нас поведу из нагомиланих супротности и противречности једним демократским и рационалним путем, превазилазећи постојеће искључивости и тражећи она решења којима би се створили услови да се и појединац и сваки народ и сви заједно осећају сретнији у заједничкој кући, коју ће уредити демократским договором, а не изван ње. А то је могуће једино ако се полази од права сваког народа на самоуправљање, укључив отцепљење, уважавајући чињеницу да границе слободе човека и сваког појединог народа може бити само — једнака слобода другог.

Дубоке промене у међународним односима и у свету уопште допринеле су да политика блоковске конфронтације све више уступа место заједничким напорима за очување и учвршћење мира. Продире сазнање да у атомској ери и у условима нове технолошке револуције у једном општем сукобу не би било победника. То, међутим, не значи да је мир стварно сигуран. Окупација туђих територија, злостављање целих народа у наслободи на њиховој сопственој земљи, борбе за нову поделу природних богатстава (нафта), даље продубљавање економског и технолошког јаза, безобзирно уништавање човекове околине — све то прети новим кризама великих размера. Истина, Европа отклања један за другим узроке своје 40-годишње поделе на блокове чија сенка је падала на целокупне односе у свету. Процес уједињавања у просперитету се наставља, али делују такође тенденције новог потчињавања — технолошког и материјалног и политичког. Поготово после вихора који је збрисао творевине стаљинског деспотизма у СССР и уопште у Централној и Источној Европи и разгалио сву трулост система који је задао најтежи удар идеји социјализма у историји човечанства.

То су само неке од компонената савремених међународних односа у којима се врше преображаји југословенског друштва. Наши народи су били довољно јаки да ослободе своју земљу од окупатора. Савез комуниста имао је довољно одважности, као и подршке и поверења народа, да се успешно супротстави Стаљиновом хегемонизму, доприносећи на тај начин одлучујуће отварању општег процеса демократизације у свету социјализма. Али наслеђени стаљинистички менталитет у себи и методе искључивости у својој политици није успео да победи. А то је постало кобно по развој самоуправљања као облика социјализма по мери човека, и по економској ефикасности целокупног система.

Припреме нових устава у Југославији су, и поред релативно повољних међународних околности, пуне неизвесности, јер се одвијају у атмосфери дубоко пољуљаног узајамног поверења, нетолеранције па и мржње, у околностима свестране исцрпљености и помањкама стваралачке мотивисаности за решавање питања од заједничког интереса. Затегнутост може донекле ублажити закључак Председништва СФРЈ о слободи свих демократских опција за решење уставне кризе у Југославији полазећи од суверености народа. Међутим, управо објављени нацрти новог Устава Југославије као федерације и модела конфедерације у Југославији не одражавају довољно спремности да се радикално обрачуна са узроцима данашње опште кризе у међунационалним и другим односима. Искључивост и недоследност које долазе до изражаја у његовој интерпретацији могу пре даље да продубе нагомилано узајамно неповерење него да укажу на пут који би водио једном демократском решењу.

2. Све те околности налажу свима у Југославији да с пуним осећањем одговорности, властитом мудрошћу и знањем нађу излаз из кризе, без обзира у којим ће облицима суверени југословенски народи убудуће развијати демократске односе између себе и са другим народима и државама. Решење може значити напредак само ако буде израз слободно изражене воље грађана на демократским и слободним општим изборима у свим републикама и аутономним покрајинама. Само тако ће наши народи и у будућности моћи да обезбеђују свој сопствени просперитет и да делују као независни фактор мира и напретка у обновљеној Европи и у свету. У противном, они могу постати монета за поткусуривање у још увек постојећим рачуницама империјалистичких и других претендената на доминацију у свету.

У том циљу неопходна је мобилизација свих потенцијала — интелектуалних, културних и цивилизацијских — и знања и воље, како би на садашњем историјском раскршћу суверени народи Југославије учинили прави избор. Важно је да постојеће опште незадовољство стањем у земљи и притисак једностраних „истина“ реваншистичких тенденција не замагле стварне дугорочне интересе људи и народа којима је судбина да живе један са другим на том географском простору.

У том циљу уобличавање нових устава претпоставља, у првом реду, утврђивање чињеница и непристрасну оцену пређеног пута као и околности које су довеле до садашњег стања и које објективно утичу не само на припрему и доношење тих темељних докумената него такође на демократско остваривање њихових циљева. Тај подухват истовремено захтева политички одговорно сагледавање основних интереса човека и грађанина и сваког народа и народности у узајамним односима и у контексту будуће Европе, „заједничког дома“ суверених народа и као целокупне међународне заједнице у условима нових продора човековог знања и стваралаштва и света без атомске бомбе.

Стога, полазна основа и основни циљ напора у припреми нових устава народа Југославије треба да буде: прво, обезбеђење слободе и права човека и његовог интегритета као и потребних услова за њихово демократско индивидуално и колективно остваривање у условима политичког плурализма; друго, сувереност народа и њихово право на самоопредељење, укључујући право на отцепљење; треће, равноправно третирање обе опције које су на основу одлука Председништва СФРЈ припремљене за расправу.

Од кључног значаја је обезбеђивање свакоме, и појединцу и народу, пуне информације о друштвено-економској, политичкој и културној суштини и међународној димензији сваке од предложених опција као и о последицама које једно или друго решење садржи у погледу остваривања свачијег културног, политичког, економског развоја и идентитета. Наиме, само на тај начин моћи ће свако да слободно, компетентно и одговорно изврши свој избор.

3. Између проблема од друштвено-историјског значаја при конципирању нових устава два су данас предмет најдубљих дилема и супротстављања. То је питање друштвене својине и на њој заснованог система друштвеног самоуправљања. Стиче се утисак да се у вези са друштвеном својином сувише енергије код нас троши у споровима око „титулара“ својине а сразмерно много мање напора се улаже у то како решити проблем оптимално коришћења народног богатства без обзира на својинске односе. А у вези са самоуправљањем превладава тенденција потпуног одбацивања тог система, уместо да се објективном анализом и оценом система, начела и праксе утврде узроци деформације те епохалне идеје у југословенској пракси. Чињеница је наиме да нека предузећа у разним крајевима Југославије и данас постижу добре или чак врхунске резултате и поред нерешеног проблема „титулара“. Утолико више је неопходно да се главна пажња сконцентрише упоредо у два основна правца, наиме *прво*, на проблем како постићи оптималне резултате коришћењем народне имовине у условима непромењених својинских односа и *друго*, на питање који облици управљања у систему својинског плурализма пружају најбоље услове за заштиту народног богатства као и за оптимални подстицај за слободно индивидуално

стваралаштво у условима тржишног привређивања. Како искуства у Југославији, тако и пракса у развијеном свету говоре да је у том погледу основни фактор знање и слобода стварања, не имање. Зато се у свету, и у теорији и у пракси, тежиште поставља на ефикасно, на научним основама фундирано управљање, компетентност и одговорност руководећег тима у предузећима и развијању духа подузетништва као и учешћу запослених у управљању. У том циљу у свету се препоручује, између осталог, флексибилна организација која омогућава стваралачку иницијативу, подстиче и мотивира добар рад и развија свест о заједништву у предузећу код свих чланова колектива. Познавање „титулара“ је значајно пре свега због тога што омогућава власнику да смени управљаче и сауправљаче који не постижу одговарајуће резултате.

Данас је већ очигледно да ригидни систем интегралног самоуправљања није био у стању да реши два основна питања друштвене репродукције — оптималност кориштења друштвеног капитала и његово стално обогаћивање и пуне индивидуалне и колективне мотивисаности за стваралачки рад у систему заснованом на економским законитостима. Но, то не значи да би било разумно одбацити идеју самоуправљања у целини.

Осим тога, није мудро да се сва предузећа у друштвеној својини обавезују законом да морају у одређеним роковима постати организације са мешовитом својином. Ако предузећа у друштвеној својини постижу оптималне резултате у слободној утакмици на домаћем и међународном тржишту, обезбеђујући нормалну друштвену акумулацију, стварно нема разлога онемогућавати да наставе самоуправним путем, без мењања својинских односа. Зар не би одступање од тог принципа значило кршење самог принципа одређења за својински плурализам и нарушавање принципа слободног и равноправног предузетништва у тржишној привреди у свим облицима својинских односа. Чак и државе које се сматрају тврђавом капиталистичког система признавају могућности самоуправног управљања у предузећима — додуше само као изнимку у систему — у случајевима када за одређене делатности ни државни ни приватни капитал нису заинтересовани.

Осим тога, треба имати на уму да се принцип самоуправљања односно учешћа радника у управљању предузећем данас сматра у разним друштвеним системима као призната демократска и цивилизацијска тековина. У савременом свету све више се пробија, опште сазнање према којему слобода и права човека претпостављају и његову одговарајућу друштвено-економску безбедност.

Значајно је да новији програми неких социјал-демократских партија радничком самоуправљању односно партиципацији посеђују знатно већу пажњу него у прошлости. Према тој концепцији економска демократија основа је сваке политичке демо-

кратије. У документима Уједињених нација право на самоуправљање схваћа се као интегрални део слобода и права човека. Не би требало дозволити да снаге које хоће да окрену точак историје уназад, искористе деформације до којих је дошло у југословенском систему самоуправљања као покриће за своју акцију против свега што је напредно.

◦ На сличан начин поставља се и питање самоуправљања у месним заједницама и општинама. У тој области имамо и у Југославији задовољавајућа искуства. Самоуправљање у месним заједницама, делује и данас као фактор масовне иницијативе радних људи и грађана у циљу задовољавања заједничких и општих потреба средине у којој живе и делују. Кад се отклоне још постојеће стеге превлађујуће несамоуправне праксе општина у Југославији које често онемогућују шире непосредно повезивање месних заједница, стваралачка иницијатива народа на основу узајамности може бити још делотворнија.

Anton Vratuša

SELF MANAGEMENT QUESTION OR PARTICIPATION IN TRANSFORMATION OF YUGOSLAV SOCIETY

— Summary —

The author discusses socio-economic and political circumstances in Yugoslavia in the moment of conceptualisation of the new constitutional system in Yugoslavia. He disagrees with prevailing tendencies to reject positive achievements in the Yugoslav community during last 45 years underlining the need for an unbiased approach in the efforts to lay down, a foundation for a genuine sovereignty and equality of all nation composing Yugoslavia, including their right of separation. He expresses his conviction that a harmonious community of Yugoslavia may function satisfactorily only if every nation feel happier in this community than if living separately. He underlines that a stable basis of such a community requires full respect for human rights and liberties for every human being regardless his/her own national or social origine and political, religious or philosophical belief. In this context the author supports the view according to which in the process of the constitutional restructuring in Yugoslavia all democratic options concerning the future of Yugoslavia should be equally treated. Among issues of historic importance that should find an agreed upon solution in the new constitutional documents of individual constituent Republics as well as in the Constitution of the Yugoslav Community as a whole he indicates especially the problems of social ownership and selfmanagement/participation.

In order to obtain desired goals a scientific approach and mobilisation of all available intellectual, cultural and moral potential of the Yugoslav peoples, nations and nationalities are needed.